

ACTIVITATEA ADMINISTRATIVĂ A DOMNITORULUI ȘTEFAN CEL MARE (II)

Alexandru ROMAN,
doctor habilitat on științe istorice,
profesor universitar

Experiența bogată a activității administrative a domnitorului Ștefan cel Mare – celebru conducător și om de stat – reprezintă un suport fundamental al consolidării continue a statalității moldovenești on perioada medievală. On contextul celebrării „Anului Ștefan cel Mare și Sfânt”, instituit prin Decretul Președintelui Republicii Moldova Vladimir Voronin nr. 1594–III din 23 decembrie 2003, “on semn de onaltă prețuire a rolului său remarcabil on istoria statului moldovenesc și avond on vedere necesitatea cultivării patriotismului și consolidării statalității Republicii Moldova”, este foarte actuală și importantă studierea istoriei integrale a activității de stat și administrative a gloriosului domnitor.

Experiența istorică de consolidare a statului moldovenesc și a sistemului tradițional de administrare este foarte

necesară la etapa actuală. Incontestabil pentru noi este faptul că cel mai progresist model de administrare spre care aspiră poporul nostru, on procesul afirmării Republicii Moldova ca stat suveran și independent, rezidă on experiența bogată verificată de istorie de-a lungul secolelor. Acest model propriu, național, bazat pe tradițiile istorice, pe renașterea și revitalizarea valorilor autentice ale trecutului nostru istoric on domeniul vieții politice și de stat este cel mai trainic suport.

Procesul constituirii și dezvoltării sistemului tradițional de administrare on cadrul Moldovei istorice a fost determinat de istoria controversată a plaiului nostru, plină de contradicții de ordin intern și extern. Ultimele au influențat radical formele și sistemele de administrare statală la toate nivelurile.

On perioada imediat precedentă

domniei lui Ștefan cel Mare s-au constituit două instituții importante ale administrației centrale de stat – Sfatul Domnesc (al sfetnicilor sau boierilor) și Marea Adunare a Țării (Națională).

Rolul principal în sistemul administrației centrale de stat din Moldova istorică l-a jucat instituția domniei. În fruntea ei se afla suveranul țării, numit domn sau voievod. Domnitorul

deținea dreptul suprem de dominație asupra țării, având atribuții politice, administrative, militare, judecătorești etc.

Puterea domnitorului în evul mediu se considera că are origine divină. Domnitorul era considerat alesul lui Dumnezeu și se bucura, chipurile, de ocrotirea și susținerea lui totală.

Instituția domniei a existat în Moldova circa o jumătate de mileniu (de la mijlocul sec. XIV până în anul 1859) și apogeul dezvoltării sale această structură centrală l-a marcat în perioada glorioasei domnii a lui Ștefan cel Mare. Pe parcursul primei perioade de existență statală de circa două secole domnia avea un caracter dublu: ereditar și eligibil.

Esența caracterului eligibil consta în alegerea domnitorului țării de către

Marea Adunare a Țării, convocată special în acest scop din reprezentanții tuturor stărilor sociale.

Cea de-a 29-a domnie în Moldova, în succesiunea sa istorică, i-a revenit lui Ștefan al III-lea, numit ulterior cel Mare. La 14 aprilie 1457, precum scriu cronicarii, după ce l-a învins la Doljești și Obriș pe Petru Aron, uzurpatorul și ucigașul tatălui său (a domnitorului Bogdan al II-lea – fratele lui), pe compia „Direptate de lungă Suceava (unde „se făcea dreptatea” și se executau trădătorii), Ștefan al III-lea „a fost uns domn” de Mitropolitul Teoctist. Fiind un organizator extraordinar, domnitorul a urmărit în politica sa instaurarea unei domnii autoritare, în detrimentul intereselor egoiste ale marii boierime și al privilegiilor ei de imunitate fiscală, judiciară și militară. Domnitorul se sprijinea în politica sa internă de centralizare a statului pe boierimea mică, pe negustori și țăranii răzeși.

Suveranul țării a reorganizat Sfatul Domnesc în ansamblu și l-a transformat într-un instrument ușor manevrabil al puterii centrale. Prestigiul domnitorului, considerat în urma strălucitelor sale victorii militare împotriva planurilor expansioniste ale tuturor vecinilor și sprijinul pe plan intern de care se bucura în întreaga țară, i-au permis lui Ștefan cel Mare să tranșeze în favoarea sa conflictul cu marea boierime. Astfel, el i-a suprimat pe principalii exponenți ai tendințelor de anarhie feudală în frunte cu marele vornic Isaia.

În fața pericolului pe care-l prezentau pentru independența Moldovei tendințele expansioniste ale turcilor, polonilor și ungurilor, Ștefan cel Mare a întărit sistemul de cetăți de la fron-

tiere și a acordat porcălabilor atribuții mari, le-a ridicat substanțial statutul lor social și i-a avansat, în context administrativ, în calitate de membri ai Sfatului Domnesc.

Imperiul Otoman era nemulțumit de existența în Moldova a unei domnii puternice, capabile de a-și subordona politiceste și Țara Românească. Turcii năzuiau să cucerească porțile țării, cetățile Chilia și Cetatea Albă din sudul Moldovei. Situația s-a agravat și mai mult după refuzul lui Ștefan cel Mare de a plăti haraciul turcilor. De aceea, în a doua fază a domniei sale (1473–1488), Ștefan al III-lea a dus un lung șir de războaie de apărare a independenței Moldovei.

Domnitorul, în calitate de șef al statului, organiza apărarea instituțiilor statale atât de pericolul extern, cât și intern. Bunăoară, multiple au fost tentativele de pretindere la tron, de acaparare forțată a domniei.

Spre exemplu, multiple erau tentativele la tronul deținut de Ștefan cel Mare ale ucigașului tatălui său Petru Aron. Acesta a utilizat în scopul redobândirii tronului ajutor militar polonez, unguresc, transilvănean etc., însă domnitorul Moldovei îl învingea de fiecare dată, capturându-l în cel „de-al 13-lea an” de domnie a sa (1469–1470) și decapitându-l.

Documentele atestă și alte tentative de detronare a lui Ștefan cel Mare. Oncercarea turcilor de a-l înlocui în anul 1485 cu pretendentul Petru Hronoda a fost și prezenta un pericol real pentru domnie.

Pretendentul la tronul deținut de Ștefan cel Mare, Hronoda, este numit de Grigore Ureche în letopisețul său

Hroet, Hromot sau Hroiote. Cronicarul descrie cum, în septembrie 1485, condomnitorul se afla la Colomeia (în Galiția), unde adusese omagiul său regelui polonez, „din jos venise Hroiote (Hronoda – A. R.) cu turcii până la Suceava și au ars tirgul”. Ștefan cel Mare, revenind de urgență în țară, a învins bandele pretendentului la 16 noiembrie, la Cătlăbuga. Apoi, în anul următor, 1486, „venit-au Hroiote cu oaste de la unguri asupra lui Ștefan-Vodă”. Domnitorul a ieșit cu oastea sa la Șcheia, pe Siret, în ținutul Roman, unde „dându războiu vitejește, într-o luni, martie 6 zile, pierdu Hroiote războiul și oastea, mai apoi și capul”. Curând, pretendentul Hroiote, în interpretarea lui Grigore Ureche, a fost prins de viu și din ordinul domnitorului decapitat. Astfel, a fost lichidată primejdia de a-și pierde domnia.

Ștefan cel Mare a consolidat considerabil Sfatul Domnesc și i-a ridicat mult statutul lui de organ executiv. Sfatul Domnesc, ce activa pe lângă domnitor și condus de el personal, inițial era compus din boierii numiți sfetnici (uneori era numit sfatul boierilor) și cu sau fără onalții dregători. Curând, acest organ se compune de domnitor personal în exclusivitate din marii dregători (funcționari). Componența numerică a Sfatului Domnesc în Moldova varia între 20-30 de persoane.

Aparatul administrativ funcționa datorită dregătorilor, onalți demnitari ai statului numiți de către domn. La început dregătoriile centrale erau reduse la număr, primele documente citind în special dregătorii ce aveau grijă de curțile domnești și cheltuielile personale ale domnului și familiei

sale.

Vom enumera doar succint cele mai importante dregătorii, cu atribuții mai mari:

- marele vornic – cu funcții publice, juridice, militare, diplomatice;
- marele vistiernic – administratorul mijloacelor financiare ale statului;
- marele spătar – comandant suprem al oștirii;
- marele postelnic – secretarul domnitorului pentru relații externe;
- marele spătar – demnitarul ce purta spada domnitorului la ceremonii (și alte onsemne oficiale ale șefului statului);
- marele armaș – executa sentința de condamnare la moarte;
- postelnicul – dregător ce se îngrijea de camera de odihnă a domnitorului;
- clucerul – persoană responsabilă de depozite și cheile de la cămările domnești;
- comisul – avea grijă de grajdurile pentru caii domnitorului.

Astfel, o consecință a reformelor administrative din sec. XV a fost afirmarea dreptului domnitorului de proprietar suprem al pământului, adică de „dominium eminens”. On procesul colaborării cu toți boierii, indiferent de participarea sau neparticiparea lor la onfruntările interne anterioare, Alexandru cel Bun, prin onchinări de moșii sau confirmări domnești pentru stăpânirile funciare de mai onainte, a ontărit dependența feudală a boierilor de domnie.

Documentele timpului confirmă faptele veridice ale apariției și procesul constituirii funcțiilor principalilor dregători din cadrul Sfatului Dom-

nesc. Astfel, acest organ consultativ suprem era alcătuit, ontr-o ordine strict ierarhizată, din dregători sau funcționari de la curte, care urmau imediat după domnitor. Aceste denumiri au fost omprumutate din Bulgaria, on parte din Statul Rus Vechi Kievean, fiind de origine slavonă. On Moldova, on această perioadă sont aproape aceleași dregătorii ca și on societatea medievală apuseană (multe fiind de proveniență latină sau greacă – bizantină).

Cel mai vechi dregător on Moldova a fost Marele vornic (provenea de la termenul slavon „dvor” – curte). Fiind atestat documentar pentru prima dată la 26 septembrie 1387, el era capul administrației curții domnești, judecătorul suprem al țării și al personalului curții și avea omputernicirea de a condamna la moarte pe bandiți, asasini și jefuitorii averii bisericii, iar on lipsa domnitorului el comanda armata.

Ulterior, comanda oștilor a fost luată de la vornici și atribuită Marelui hatman (un nou dregător instituit). Hatmanul era comandantul cavaleriei și al tuturor oștirilor de mercenari, mai torziu i se zicea și portarul orașului Suceava, fiind șeful garnizoanei capitalei. Alt dregător era Marele logofăt (termen și funcție de origine bizantină), atestat documentar la 28 noiembrie 1399, adică, de asemenea, on perioada anterioară lui Ștefan cel Mare. El era capul cancelariei domnești, care pregătea documentele de stat și ale Sfatului Domnesc, mijlocitor ontre boieri și domnitor, ongrijitor de toate procesele și limitările moșiilor domnești, de actele de proprietate funciară a feudalilor etc. Marele logofăt era păstrătorul peceții mari a statului, el avea grijă de redactarea actelor

Sfatului Domnesc, pe care aplica sigiliul. Această funcție de logofăt se mai numea cancelarius *. Pe lângă Marele logofăt mai erau al doilea și al treilea logofăt, cu funcții distincte respective.

Dregătorul care avea o sarcină să administreze financiară a țării și păstrarea vistieriei statului se numea Marele vistiernic. Atestat documentar încă în anul 1400, el ținea registrele dărilor, ale veniturilor și cheltuielilor la vistierie, totodată cumula și funcția de vameș.

La început, vistieria domnească era împreună cu cea a statului, dar odată cu dezvoltarea statului fiscalitatea s-a amplificat și, ca urmare, se înființează un alt dregător numai pentru vistieria particulară a domnului – Marele cămăraș, afirmat documentar din perioada domniei lui Ștefan cel Mare.

Documentar, printr-un act oficial din 26 septembrie 1387, este atestată pentru prima dată în Moldova dregătoria de porcălab (termen de origine maghiară), care avea importante atribuții administrative, militare și judecătorești. Funcționarii numiți porcălabi au fost introduși de către domnitorul Ștefan cel Mare în Sfatul Domnesc, iar mai apoi l-a inclus în acest organ administrativ și pe Marele comis, dregător atestat documentar în anul 1435. Printre atribuțiile sale de bază era grija pentru grajdurile, grăjdarii, fierarii și caretașii curții domnești.

În activitatea sa administrativă Ștefan cel Mare a acordat o atenție deosebită rolului marilor dregători numiți porcălabi. Astfel, este stabilit documentar că deja în primii săi ani de domnie, urmărind scopul consolidării administrației în cadrul cetăților de la

hotarele Moldovei, domnitorul, imediat după redobândirea cetății Hotinului de pe Nistru (de la poloni), și-a numit aici porcălabul său pe nume Goian, care mai târziu a fost înlocuit cu porcălabul Vlaicu (unchiul lui Ștefan al III-lea după mama sa Oltea), după ce un deceniu fusese deja porcălab al domnitorului la Cetatea Albă. De asemenea, porcălab la Hotin a fost apoi și Duma, fiul lui Vlaicu (adică vărul marelui domnitor).

Ștefan cel Mare acorda o atenție sporită consolidării administrației în teritoriile de sud ale Moldovei. Bunăoară, imediat urma urcarea sa la tronul țării, în 1457, îl numește porcălab al Cetății Albe pe unchiul său Vlaicu, pe care doar peste un an l-a dublat cu porcălabul Stanciul. În ianuarie 1465, după eliberarea Chilie, instalează și aici porcălabii săi, precum scria cronicarul, „și-au pus acolo pe Isaia (cumnatul său – A. R.) și pe Buhtea”. În cinstea acestei victorii, Ștefan al III-lea a început să clădească în anul 1466 mănăstirea Putna, fiind prima sa ctitorie, „ca mulțumită lui Dumnezeu pentru luarea Chilie”. În calitate de organizatori iscusiți s-au manifestat în 1479-1480 porcălabii Cetății Albe Duma (vărul domnitorului) și Hărman. Ei s-au acoperit de glorie mai apoi în perioada apărării cetății de atacul masiv turcesc, declanșat la 1 mai 1484 de sultanul Baiazid care năvălise în Moldova pentru a răzbuna înfrângerea tatălui său suferită din partea lui „Ștefan, Moldoveanul” (precum scria cronicarul polon). După asediul total de 8 zile, la 14 iulie 1484, cetatea Chilia a fost cucerită, iar porcălabii ei, Ivașcu și Maxim, au căzut pe compul de luptă. Apoi 10 zile a durat asediul Cetății Albe, apărată cu dorzenie

de porcălabii Oană și Hărman, căzuți și ei on luptă, fiind cucerită de turci la 5 august 1484.

S-a acoperit de glorie și un alt funcționar de-al domnitorului - dregătorul Albul, porcălab al cetății Soroca, atestat documentar la 23 noiembrie 1470. Printre cei mai devotați funcționari ai domnitorului la 14 iulie 1499 se număra și „Coste, porcălab de Soroca, de asemenea, la hotarele de est ale Moldovei.

On Moldova apare relativ mai torziu dregătorul numit hatman. Oncă din 1436 este atestată prima mențiune documentară a „Portarului de Suceava”. Acest onalt dregător participa activ la ședințele Sfaturii Domnesc, rolul lui sporind considerabil on timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Cel dintoi deținător al titlului de portar de Suceava a fost Șendrea, cumnatul domnitorului. Fiind onsărcinat inițial cu apărarea capitalei și a curții domnești, Ștefan cel Mare a substituit prin această dregătorie funcția Vornicului de Suceava, iar din secolul al XVI-lea dregătoria portarului capitalei se contopește cu cea de Mare hatman, care avea misiunea de a comanda, on lipsa domnitorului, ontreaga oștire a Moldovei.

Marea Adunare a Țării era constituită de reprezentanții stărilor privilegiate cu mari atribuții politice:

- alegerea domnului;
- aprobarea măsurilor sociale și fiscale;
- ratificarea tratatelor de pace și vasalitate etc.

Adunările se convocau cu participarea ontregii boierimi, a clerului și, on cazuri excepționale (cond urma să se ia o hotărare ce schimba obiceiurile

țării), a boierilor mai mici.

De rond cu organele centrale de stat – instituția domniei, Marea Adunare a Țării și Sfaturii Domnesc – sistemul tradițional de administrare din Moldova istorică includea, de asemenea, organele administrative de pe teren. Componenta lor se schimba periodic on funcție de organizarea administrativ-teritorială a țării.

Unitatea administrativă elementară on Moldova a fost ontotdeauna reprezentată de localitățile rurale. Tradițional, oncă on epoca anterioară formării statului, acestea constituiau obștile satești cu sistemul propriu de administrare. Structurile administrative se organizau on funcție de statutul localității rurale: sate libere, populate de răzeși, ce se mai numeau sate privilegiate; sate dependente, inclusiv domnești, boierești și mănăstirești, populate de țărani dependenți.

Orașele sau torgurile on Moldova istorică se bucurau de autonomie relativă. Sistemul lor de administrare se organiza on funcție de această calitate esențială, avond, de asemenea, un caracter eligibil. Localitățile urbane erau conduse de organe alese: anual se alegea cote un șoltuz (de obicei, on ziua Sfontului Gheorghe), care se mai numea voit. Șoltuzul era asistat on activitatea sa administrativă de un consiliu orășenesc alcătuit din 12 porgari (consilieri), de asemenea aleși. Acestor organe eligibile le-au fost suprapuși dregătorii domnești, numiți vornici de torg sau ureadnici.

Ținuturile (termen de origine latină, provine de la „tenetum” – „a ține”) erau unități administrative tradiționale on Moldova istorică și aveau on fruntea sistemului de administrare porcălabii,

numiți personal de domnitor. Ei oși aveau aparatul și cancelariile proprii. Inițial, statul medieval Moldova era divizat în 24 de ținuturi.

Desăvârșirea constituirii și dezvoltării unui sistem tradițional de administrare în Moldova istorică s-a produs în timpul domniei îndelungate a lui Ștefan cel Mare. Domnitorul a consolidat sistemul central-local de administrare. În toată activitatea sa suveranul urmărea scopul instaurării unei domnii autoritare și centralizatoare, întăririi continue a autorității domnești. Astfel, treptat au fost consolidate toate structurile statale.

Avansând pe prim-plan interesele de stat, domnitorul a făcut la început și anumite cedări, compromisuri: a depus jurământ de credință vasalică regelui polon și a continuat să plătească tribut turcilor. Conștientizând perfect situația politică din țară, chiar de la începutul domniei sale, Ștefan al III-lea nu se putea împăca cu faptul că marea boierime, în timpul răzmerițelor interne de circa un sfert de secol după moartea bunelului său, Alexandru cel Bun, reușise să ajungă la o forță politică dominantă în defavoarea autorității domnești. De aceea, emanciparea politică de sub tutela mării boierimi a fost făcută prin reprimarea elementelor opuse politicii sale. Suveranul a aplicat unele măsuri energice împotriva mării boierimi și a privilegiilor ei de imunitate fiscală, judiciară și militară, sprijinindu-se pe mica boierime și pe răzeși.

Printre cei mai destoinici mari

dregători din cadrul administrației lui Ștefan al III-lea vom menționa pe „pan Dragoș” (1483-1484), care a deținut funcțiile și de porcălab al cetății Râmnic, și de mare vornic, și mare era spătar ș.a. Ștefan cel Mare a ridicat rolul marelui spătar și în ierarhia Sfatului Domnesc l-a plasat înaintea vistiernicului. Ulterior, D. Cantemir scria că „spătarul cel mare purtător de spadă a domnului”. În contextul dat vom menționa că acest mare era dregător la ceremonii purta unul din atributele de bază – spada. Până azi se păstrează spada lui Ștefan cel Mare în colecția Muzeului Top Kapı Sarayı din Istanbul, pe care este inscripția cu caractere slavone, pe o parte: „+I/an Ștefan voevoda g” pe revers este continuată inscripția: „ospodar zemli Moldavskoi” (adică: „Io, Ștefan voievod, domn al Țării Moldovei).

Analiza întregii activități administrative demonstrează cert, că domnitorul Ștefan al III-lea era un mare om de stat al timpului său, fiind o personalitate cu agerime politică și viziuni neordinare de administrator. Pe parcursul domniei sale a realizat reforme organizatorice calitative și funcționale în organele administrației de stat și structurile locale, în sistemul politic-administrativ și cel militar al țării.

Fiind un iscusit om de stat și un deosebit conducător politic, Ștefan cel Mare era caracterizat astfel de cronicarul moldovean Miron Costin: „El era un om deplin, cap în întreg, fire adoncă, cot poți

*Descrierea sigiliului mare de stat al domnitorului Ștefan cel Mare vezi în partea întâi a articolului (Revista „Administrarea Publică”, nr. 1-2, 2004, pag.